

A fák szerepe a marik kereszténység előtti hitvilágában

A növények tisztelete kifejezi az emberek történelmen végighúzódó természettiszteletét, megtalálható az ősi többistenhitű és a keresztény kultúrákban egyaránt. Nem kivételek ez alól a marik sem, akiknek egész életszemléletét, vallását átszövi a természettel való harmóniára törekvés és a természet mélységes tisztelete. A marik lakóhelyére évszázadokon keresztül a nagy kiterjedésű erdők megléte és viszonylagosan nagy aránya volt jellemző. Az országnak több mint a felét ma is erdő borítja (50,1%), ez részben vegyes, részben lombos erdő. A vegyes erdőkben az erdei fenyőn és a lucfenyőn kívül sok nyírfa található, a lombos erdőkben a hársfa és a Volga jobb partján a tölgy őshonos fa. Az erdők vadállománya igen gazdag, 94 madár- és 58 emlősfaj él bennük, melyek közül a legjelentősebbek a róka, a farkas, a barnamedve, a jávorszarvas, a vaddisznó, a nyúl, a nyest és a vidra. A madarak közül nagy számban található itt nyírfajd, siketfajd, császármadár, és a költöző madarak közül vadkacsa, vadliba, sirály, gólya.

Nem véletlen, hogy erdeik bizonyos részeit, vagy némely fákat már az ősidők óta nagy tiszteletben tartották. A fák és a szent ligetek tisztelete elválaszthatatlan a marik ősi hitvilágától.

A mariknál is megfigyelhető a Világegyetem három részre való tagolása, tehát az égi, a földi és a föld alatti szféra megkülönböztetése. E szférák felett más-más istenek uralkodnak, más-más természetfeletti, vagy valóságos lények élnek bennük, de ezek a világok szoros kapcsolatban is állnak egymással, mintegy kiegészítik egymást. A három világszférát a mari mitológiában is a világfa köti össze. Ennek a világfának az ágai között is égítetek vannak, törzsén helyezkedik el az ember és lakóhelye, gyökerénél pedig az alsó világ és lakói található. Ennek a világfának a valós megjelenési formája a fa mint növény, amely a világfához hasonlóan közvetítő szerepet játszik a világszférák között. Ezt bizonyítja, hogy a szent ligetekben áldozati ajándékaikat a marik a fákra, vagy a fák alá rakják szertartásaik alkalmával. A fák olyannyira összekötő szerepet játszanak a világszférák között, hogy a marik hite szerint bizonyos fák az áldozati ligetekben az istenek ideiglenes tartózkodási helyeiül szolgáltak, azaz a nagy közösségi áldozatok alkalmával oda ereszkedtek le az égből, hogy megfigyeljék a részükre bemutatott szertartást és átvegyék az áldozatot, állatáldozat esetén pedig az állat lelkét. A szent ligetekben minden istennek saját fája volt, azaz minden szertartás alkalmával ugyanannál a fánál végezték el a részükre rendezett áldozati szertartást.

Voltak azonban olyan fák, amelyek nem feltétlenül a szent ligetben álltak, mégis babonás tisztelettel tekintettek rájuk és különleges történetek fűződtek hozzájuk. Ezek a fák maguk váltak a kultusz tárgyává, és tiszteletük kialakulásában a világfaképzeteken túl nagy méretük, különleges formájuk is szerepet játszott. Ezeket a fákat különleges erővel ruházták fel, a nemzetség, a törzs védelmezőinek tartották őket. Magam is számtalan olyan történetet hallottam adatközlőimtől, melyek arról szóltak, hogy az ilyen fák természetfeletti erővel rendelkeznek, és ha ki akarják őket vágni, nyögéseket hallatnak, vagy kivágásuk esetén súlyos bajt zúdítanak a vétkesekre. Ez utóbbiak jellemző módon nem mari emberek, akik félik és tisztelik az ilyen különleges erejű fákat, hanem sok esetben a többségi nemzet képviselői, vagy – az 1980-as évekből származó elbeszélésekben – pártfunkcionáriusok. Az ilyen típusú elbeszélések

hátterében, ahol a bűnös és/vagy családja megbetegszik, vagy a szent fából készült istállóban az állatok elpusztulnak, az az ősi hiedelem áll, hogy a fáknek szellemük, lelkük van.

A marik hite szerint léteztek ártalmas hatású fák és tuskók is, melyek szellemei keremetekké, ártó lényekké váltak. Az ilyen fák nem közvetítők voltak az áldozati szertartásokon, hanem ők maguk váltak kultusz tárgyává és rendszeresen kaptak áldozati ajándékot. A keremetek, amiké egyes fák válhattak, az ősi mari vallásban eredetileg törzsi védőszellemek voltak. Kultuszuk a keleti mariknál maradt fenn legtovább, külön szent ligetekben imádkoztak hozzájuk. Elsősorban keresztény hatásra, a keremetek törzsi védelmező szerepe fokozatosan elhalványult, alakjuk egyre inkább átalakult, és a keleti marik kivételével a 19. század végére már csak a gonosz szellemet, az ördögöt látták bennük.

Arról, hogy a marik mennyire tisztelték a fákat, az erdőket, már a 18. századtól kezdve folyamatosan írtak a kutatók. Például Ricskov (1770), Miller (1791), Jakovlev (1887), Szmirnov (1889) Kuznyecov (1879), Vasziljev (1927) és még sokan mások felhívták erre a figyelmet a mari hitvilág tanulmányozói közül. A fák közül különleges tiszteletnek örvendtek az erdei fenyő, a lucfenyő, a hársfa, a tölgyfa és nem utolsósorban fehér törzse miatt a nyírfa. A fehér az istenek színe volt a mari színszimbolikában. A mari népviselet fehér alapszíne sem véletlen, a régi mari képzetek szerint isten rendelte azt el (Kryukova 1951). A marik egészen napjainkig, ha közösségi szertartáson, vagy ünnepen vesznek részt, hagyományos fehér népviseletükbe öltöznek, annak ellenére, hogy az mára már kiszorult a hétköznapi viseletből. A fehér szín a rituális öltözet megkülönböztető jegyév vált (Lehtinen, I. 2001: 79–80).

Jelen tanulmányban mégsem a különleges erejű fákról és a hozzájuk fűződő történetekről lesz szó, hanem a szent ligetekben található *onapu* nevű fákról, melyek szintén szent fák voltak, de elsősorban közvetítő szerepet tölthetnek be az emberek és az istenek között. Ezek azok, amelyekre a mari hit szerint leereszkednek az istenek a szertartások idején. Mint említettük, minden istennek a mai napig van egy saját fája a szent ligetben, ez az ő ideiglenes tartózkodási helye az áldozati szertartás idején. Az ünnep megrendezése után az istenség visszatér abba a világszférába, ahol az állandó lakhelye található. A marik szerint az istenek azért ereszkednek le az *onapu*-ra, hogy átvegyék az emberektől az áldozati ajándékot és ellenőrizzék, hogy a szertartás szabályosan lett-e bemutatva. Az áldozati állatokat az *onapu*-k mellett, vagy közelükben vágják le, az áldozati tüzeket szintén az *onapu*-k előtt gyújtották meg, és minden imát arccal a szent fa irányába állva mondtak el a szertartásvezetők és a szertartás résztvevői.

A szent ligetek neve *oto*, és attól függően, hol található és milyen típusú isteneknek áldoznak ott, különféle előtagokat tesznek a szó elé. Vannak ún. *Jumyn*, vagy *Jumon oto*-k, azaz isteni szent ligetek, *kjusz-oto*-k, magas erdős ligetek, *kumalme-oto*-k, imádságos ligetek. A 20. század elején még négyféle szent ligete volt minden falunak, egyetemes (több rokon falú), nemzeti, falusi (egy településé) és családi szent ligete (Jakovlev, 1887, Kuznyecov, 1879, Vasziljev, 1927). Tehát az isteneknek szánt áldozatot több helyszínen is bemutathatták. Családi szertartást végeztek a *kudo*-ban, a családi imaházban, mezőgazdasági ünnepek alkalmával a szántóföldön, mezőn, patakparton. Haláleset után, vagy az ősök tiszteletére a háznál, vagy a temetőben. A leggyakrabban előforduló helyszín mégis a közösségi áldozati berek, vagy liget, az *oto* volt. Ezt tiszta, szent helynek tartották, ahol tilos volt szemetelni, hangoskodni, fát kivágni. A vénségtől kidőlt hatalmas fák itt érintetlenül heverték, őserdővé téve e ligeteket. Ahol a körülmények lehetővé tették, kapuval ellátott kerítés vette körül őket. A szent ligetek általában az egész falu tulajdonában voltak, ahol a szertartásokat saját választott áldozópapjaik (*kart*) végezték.

A szent ligetek helyét többféle módon is kiválaszthatták. Például, megálmodhatta azt a falu varázslója, vagy utalhatott arra egy váratlanul a földből előbukkanó forrás, de gyakran a háziállatok segítségével választották ki azt. Amikor egy beteg háziállat bement az erdőbe és egy bizonyos helyen megállt vagy lefeküdt és gyógyulásáig ott maradt, azon a helyen szent ligetet alakítottak ki a marik (Tojdibekova 2007: 37).

Papjaikat a legnagyobb tisztelettel bíró, legtapasztaltabb mari férfiak közül választották ki, akik a szertartások levezetésén túl jósolni, álmot fejteni, jövendölni is tudtak. Az isteneknek étel-, ital- és állatáldozatot hoztak, az áldozati ajándék nagysága az isten rangjától és a kérés nagyságától függött. Az áldozati állatokat először különféle próbának vetették alá, hogy megbizonyosodjanak arról, megfelel-e az istenségnek az áldozat. Az ólomöntés, az állat vízzel való lelocsolása voltak a leggyakoribb próbatételek. Ha az áldozati állat a rálocsoló víztől megrázkódott, azt jelentette, hogy az állat megfelel az adott istennek, és lelkét kész magához venni. Ugyanezt jelentette, ha a megolvasztott ólom a kiválasztott állat formáját vette fel, amikor azt vízbe öntötték. Az áldozat közvetítője egyrészt a tűz volt, ami füst és gőz formájában adta tovább az emberek ajándékát az isteneknek, másrészt a fa, ami előtt az áldozati szertartás történt. A fehér törzsű nyírfa elsősorban az égi isteneknek volt szentelve, azoknak volt az ideiglenes tartózkodási helye, míg a sötét törzsű lucfenyő az alsó világ isteneihez kapcsolódott (Jakovlev 1887). Az áldozati szertartás során egészséget, boldogságot kértek a közösség számára, valamint gazdag termést és nagy állatszaporulatot. A szent ligetben zajló áldozati szertartások során a fehér színű népviseletbe öltözött résztvevők szinte beleolvadtak a környezetükbe, ezzel is hangsúlyozva szerves egységüket a természettel, valamint a szertartások szakrális jellegét.

Az áldozópapok sorshúzással választották ki maguk közül a fő szertartásvezetőt, aki egyben a főisten, *Kugu-jumo* áldozópapja volt, de így választották meg a többi isten áldozópapját és a segédeiket is.

A szertartásvezető mielőtt a szent fához lépett volna, egy kést és egy fejszét vett a kezébe, a nap járásával ellentétes irányban három kört tett meg a szent fa és az előtte felállított tűz körül, miközben a kést és a fejszét egymáshoz ütögette. Ezt követően kezében az előbbi tárgyakkal körbe járta a teljes szent ligetet, megáldotta azt és csak azután kezdett hozzá a szertartáshoz. Ezt az eljárást, még az 1990-es években is elvégezték áldozati szertartásaik előtt a mari áldozópapok (Tojdibekova 2007: 146). A kör megajzolása sok népnél, így a mariknál is mágikus eszköznek, egyfajta szimbolikus kerítésnek számít, és azt a célt szolgálja, hogy a szent helyre ne juthassanak be az ártó szellemek. A kés és a fejsze a fémekek gonosz úzó tulajdonságával rendelkeznek, egymáshoz ütésük pedig olyan zajkeltő módszer, ami ugyancsak távol tartja az ártó szellemeket.

A mezei mariknál az áldozati szertartás része, hogy az *onapu* fa mellett megterítik a rituális asztalt, egy kerek megszegetlen kenyeret, valamint palacsintát tesznek rá, és felajánlják őket annak az istenségnek, akinek a fájánál folyik a szertartás. A kerek kenyér, a kerek palacsinta ugyancsak régi szimbólumok, az agrárkultusszal rendelkező Volga menti finnugoroknál a napot, a bőséget, a termékenységet jelképezik.

Ezt követően látnak hozzá az isten fájának a megjelöléséhez, ahhoz a szertartáshoz, amiből pontosan lehetett tudni, hogy mely isten az adott fa, és kinek szól a fa előtt bemutatott áldozat. Ezt a megjelölést az ún. *itty*-k segítségével, az adott isten részére kiválasztott szertartásvezető és segédei végezték el.

Az *itty*-k több darabból álló tárgye gyűttek, amelyeket faháncsból és faágból készítenek, az áldozati állat vérével itatják át őket, majd feltekerik azokat az *onapu*-ra, a szent fára.

Páratlanul gazdag szimbolikával rendelkeznek, melyek egy része megfejthető, más részüket továbbra is homály borítja.

Az *itty*-k egyik legrészletesebb leírása Kuznyecov professzor írásaiban (1879/b), valamint a Néprajzi Múzeum Adattárában őrzött kéziratában (NMI 116/1902) olvasható. A Néprajzi Múzeum Jankó János közvetítésével 1898-ban egy egész kollekción vásárolt meg ezekből a tárgyakból a Tomszkban élő Sz. K. Kuznyecovtól, valamint megvette tőle a tárgyak részletes leírását tartalmazó kéziratot is.

Jelen cikkben nem a Kuznyecov-kollekció kalandos történetének bemutatása a célunk, hiszen ez egyrészt Jankó János szibériai naplójában (Jankó János 2000: 228–234), másrészt a Néprajzi Értesítő 2006-os, LXXXVIII. számában olvasható (Kerezsi 2007: 99–119) Arra szeretnénk rávilágítani, hogy milyen szerepet töltek be az *itty*-k a marik szertartásaiban, és hogy a Néprajzi Múzeumban található darabjaik milyen istenekhez köthetők.

Kuznyecov esetenként *justo*-nak, övnek is hívja ezeket a háncsból és faágból készült tárgyakat, ami elhelyezésük módjára utal. Arra, hogy az áldozati szertartásokon úgy tekerik ezeket a kéregöveket a fa törzse köré, ahogy egy szőtt övet kötnek derekukra a mari emberek. Az *itty*-k hársfaháncsból, nyírfaháncsból és lucfenyőháncsból egyaránt készülhetnek. A hársfából készült *itty*-t lucfenyőre és nyírfára, a nyírháncsból készültet csak nyírfára, a lucfenyőből készültet viszont csak lucfenyőre tehették. A hárs *itty* és a nyírfából készült csak olyan fára kerülhetett, amely pozitív, jóságos istennek volt a tartózkodási helye a szertartások idején.

Az *itty* alkotórészei a következők:

Nyi – háncsból, vagy kéregből van kihalászva, 2-3 méter hosszú, 1-2 cm széles kéregszíj; Ennek teljes felülete hézagok kihagyásával és elliptikus bevágásokkal van tarkítva és az egyik végén rovátkákkal díszített. A rovátkák formájukat tekintve egy fenyőfácskára emlékeztetnek. A faháncson ugyanis hosszanti irányban egy hosszú vonal húzódik, és ehhez mindkét oldalon kis ferde rovások csatlakoznak. Ezek a rovások néha mindkét oldalon azonos számúak, párosak, vagy páratlanok, olykor azonban számuk különbözik. Legtöbbször a hosszanti vonal egyik oldalán egy rovátkával több van, mint a másikon. E rovátkák értelme, számuk jelentősége Kuznyecov szerint az áldozó papok titka, amit a be nem avatottak előtt föl nem fedhetnek. Kuznyecov már a *Черемусское »Итты»* című cikkében hajlik arra, hogy a különböző számú rovátkákkal ellátott, fenyőághoz hasonlító jel annak az istenségnek a jele, azaz tamgája, akinek a fa szentelve van (Kuznyecov 1879/b: 31). A hangsúly nem a fenyőág formájú jelen, hanem a rajta lévő rovátkák számán van. Ugyanakkor nem minden esetben dönthető el, hogy a fenyőágacska valóban tamgának készült-e, a szó igazi értelmében, vagy sem. Ugyanis a 19. században Kuznyecovnak, amikor részt vett egy *szürem* nevű ünnepen a Malmizsi járásban, a szertartásvezetők egy része azt mondta, hogy a haránt irányú vonalak a kéregszíj végén azoknak az egyéneknek a számát jelölik, akik a pénzt adományozták az áldozati állat megvételére (Kuznyecov 1879/a: 15). A tamga-jelentés mellett szól az a Néprajzi Múzeum Adattárából 2006-ban előkerült Kuznyecov-kézirat, amelyből egyértelműen kiderül, hogy minden isten más-más számú rovátkával ellátott *nyi*-t kapott, sőt az is, hogy melyik istennek pontosan mi volt a jele (NMI 116/1902 1–16. lap). A *nyi*-t csak annak az istennek a fája köré tekerhették, amelyiknek jele a kéregszíjon volt.

Ha kéregövvvel jelölték az isten fáját, a rajta lévő tamga pedig az adott isten szimbóluma volt, akkor a kéregöv teljes felszínét borító rövidebb, hosszabb ellipszisek, körök talán egyfajta kódolt szövegek, imák lehettek, amelyek jelentését csak a beavatott emberek ismerhették. Sajnos

erre vonatkozó utalásokat sem a kéziratban, sem a szakirodalomban nem találtam, ezért az ellipszisek és körök megfejtése további kutatásokat igényel.

A *nyi*-hez a faháncsokat, akárcsak régen, napjainkban is a szent liget területén kívül álló fákról hántják le, hiszen máig kötelező érvényű szabály, hogy a szent liget területén nem szabad egyetlen faágat sem letörni, az ott álló fákat bármilyen módon felhasználni, vagy bántalmazni. A kéregszíjakat a közösségi szertartás előestéjén szokták elkészíteni, csakúgy, mint az *itty* másik tartozékát a *parcsa*-t.

„A *parcsa*, egy fémlap, vagy csüngő ólomból, melyet egy rövid kéregszíjacskára kötöznek rá. Ennek a vége is tamgával van díszítve, a másik vége pedig annyi szálra van széthasogatva, ahány vonalka van a tamga egyik oldalán. A kéregszíjacska közepe, azaz a szabad felülete itt is, a hosszú kéregszíjhoz hasonlóan, lehántott ellipszis alakú foltokkal van díszítve. A *parcsa*-t egy kis csomóval az egyik szalagnál fogva a kéregszíjacskához erősítik. Szabály, hogy csak a kis kéregszíjacskát lehet a nagyhoz erősíteni” (Kerezi 2007: 108). A kisebb kéregszíjacskát a naggyal egy időben szokták vérrel bekenni. Ez oly módon történt, hogy amikor az áldozás reggelén leszúrták az állatot, a spriccelő vért a hosszabb és a rövidebb kéregszíjra egyaránt ráirányították, és mindkét oldalról átítették őket a vérrel. Ezután a hosszabb kéregszíjat 1-3 méter magasságban rátekerték a fára, mögé rakták a rövidebb kéregcsíkot, úgy, hogy látszódjanak rajta a ráerősített ólomöntvények és a kisebb, félbehajtott kéregcsík kicsit jobbra dőljön. Az ólomöntvényeket közvetlenül az ima előtt kötözték fel a kis kéregszíjra, hogy a vérrel való meglocsolás során ne kerüljön rájuk vér. A szakirodalomból tudjuk, hogy míg a 19. században az *itty*-k kb 4-5 csetverty¹ magasságban voltak a szent fákon elhelyezve (Kuznyecov 1879/b: 31), addig a későbbiekben ezek az áldozati szertartást bizonyító szimbólumok egyre feljebb kerültek. A 20. század 2. felében elhelyezésük a 3 méter magasságot is elérhette (Tojdebekova 2007: 16). Véleményem szerint a fák lombkoronája közelébe való elhelyezésük a rájuk találástól való félelemmel magyarázható. A 20. század második felére megnőtt annak a kockázata, hogy idegenek tévedhetnek a szent liget területére, akik tudatlanságból, vagy rosszindulatból hozzányúlhatnak az *itty*-khez, amelyeknek elképzeléseik szerint érintetlenül kell állniuk a következő áldozati szertartásig. Ezért igyekeznek elrejtteni a beavatatlanok elől ezeket a különleges, szakrális tárgyakat.

Az *itty* harmadik darabja egy kettéágazó villás faág, *vóstyr*, ami szintén hársból, nyírfából, vagy lucfenyőből készül, attól függően, hogy égi, vagy föld alatti istenség kapja. Az áldozópap kezében ezzel a kis ággal akkor kezdi el az imádkozást, amikor az áldozati állat húsa megfő. A *kart* arccal az isten fája felé fordul, oda, ahova a hosszabb kéregszíj fel van tekerve. A kezdő imádság elmondása után az áldozópap ennek a kis ágnak a segítségével jóslásba kezd. Azt kívánja kideríteni, hogy megfelel-e az áldozat az istennek, és teljesíti-e az emberek kérését. A faág végéből kb. 6 cm hosszú csíkokat (*turezs*-t) vág le, és nézi, hogy hova és hogyan esnek le: vágással az áldozópap felé, vagy szembe vele, fehér, vagy sötét felével felfelé. Jó jelnek számít, ha a kéregcsíkok többsége vágással az áldozópap felé és világos oldalával felfelé esik le (Kerezi 2007: 109). A levágott kéregcsíkokat a szent fa lábánál úgy helyezik el egy gyékényre, vagy egy terítőre, ahogy azok a földre hullottak. Hosszan tartó imádkozás után elkezdik a főtt hús, a kiszel,² a mézzel ízesített víz, a kenyér, a kumyska,³ a sör (ha hoztak magukkal) és a só

---

1 1 csetverty körülbelül 18 cm;

2 liszttel készült savanykás gyümölcskecsonya

3 házipálinka

megszentelését. Ez a szertartás háromszor ismétlődik. A szertartásvezető kezében tartva a kis ágat minden ételt és italt megérint vele, valamint háromszor megkerüli az ennivalót és az imádkozókat. A *kart* bal kezében az ágat, jobb kezében a gőzölgő állatfejet tartja, a segédje pedig egy fejszét és egy kést tart a kezében. Csakúgy, mint az áldozati szertartás elején, a késsel a fejszét ütögeti (Kuznyecov 1879/b 32–33). Ezzel az eljárással űzi el az imádkozóktól a gonosz szellemeket. A szertartás végén a *vostyr*-t kihegyezik. Ágait egy kés segítségével behasítják és az így keletkezett résekbe egymás után beleillesztik azokat a kéregcsíkokat, amelyeket a jóslás során használtak. Ezekhez a csíkokhoz ráadás gyanánt még rozskenyérdarabkákat is ragasztanak. Ezután az ágat függőlegesen a fatörzsre tekert faháncs mögé szúrják.

Ezzel kész is az istennek szánt, az áldozat meghozatalát bizonyító *itty*. A többszörösen körbetekert kéregszíj végeit csomó nélkül erősítik a fára, visszadugják őket a kéregszíj alá. Ügyelnek arra, hogy mind a hosszú kéregszíj esetében, mind az ólomöntvényekkel felékesített, félbehajtott kis kéregszíj fára erősítésekor jól látható legyen a kéregszíjak tamgával ékesített vége. Mindenkor betartották azt a szabályt is, hogy a faághoz képest az ólomöntvényes kéregszíj jobbra legyen az *itty*-n, és a *parcsa* alatt, a baloldalon legyen a körbetekert kéregszíj kilógó, tamgával ékesített vége (Kuznyecov 1879/b 33).

Az *itty*, vagy *justo* a következő áldozati szertartásig a fán marad, akkor levágják a fáról és elégetik. Csak a tamgás végét őrzik meg, amit a régi *parcsa*-val együtt az új kéregszíj mögé szúrnak.

Amíg az *itty* a fán van, senkinek sem szabad a kéregszíjhoz nyúlnia, ellenkező esetben nagy baj érheti azt, aki ezt a szabályt megszegi. Ezért is szokatlan, hogy a Néprajzi Múzeumban őrzött *itty*-ktől megváltak a marik, és átadták azokat Kuznyecov professzornak. Ennek okaira abból a Kuznyecov-cikkből derül fény, amit a szerző arról a szertartásról írt, amelyen személyesen is részt vett, és ahonnan a Néprajzi Múzeumban lévő *itty*-ket is beszerezte. Az eset 1878-ban, a Vjátikai kormányzóság Malmizsi kerületének Kitjak falujában történt, ahol Kuznyecov azelőtt soha nem járt és nem is ismert senkit a falusiak közül. Mint írta, az 1878-as esztendő nagyon ínséges volt, az emberek kifogytak a pénzükből, alig volt mit enniük. Amikor Kuznyecov megszállt a falu fogadójában, látta, hogy ott sorakoznak a díszes mari viseletek, a szebbnél szebb kötött kesztyűk, a különféle munkaeszközök, amelyeket a marik vittek be a fogadóba egy korty pálinkáért cserébe (Kuznyecov 1879/a: 3). Kuznyecov ugyan nem írja le, de feltételezhető, hogy ő is pénzt adott az ínségtől szenvedő mari áldozópapoknak, akik cserébe odaadták neki az *itty* nevű tárgyakat. Megeskették őt, hogy nem fedí fel titkukat, ezért, azt is elárulták neki, hogy, melyik jel melyik istenhez tartozik. Ezeket ismereteim szerint Kuznyecov sehol nem publikálta, csak Jankó Jánosnak írta le őket. Ez már 1898-ban, húsz évvel az *itty*-k megvásárlása után történt, de akkor is azzal a feltétellel, hogy Jankó nem publikálja, honnan származnak az adatai (Jankó 2000: 228–234).

Ezeknek az *itty*-knek a beazonosítása, a konkrét istenekhez csatolása nem egyszerű feladat. A gondot az okozza, hogy a több darabból álló *itty*-k eredeti számozása, ahogy Kuznyecov feltételezésem szerint átadta azokat Jankónak, nem maradt meg. Jankó János hirtelen halt meg. Halála előtt nem leltározta be ezeket a több darabból álló tárgye gyűtteseket, és a későbbi beletározás során nem minden esetben kerültek egy szám alá az összetartozó darabok. Leltározásukra már csak Jankó halála után, 1903-ban került sor Semayer Vilibáld által. Semayer sajnálatos módon nem vette figyelembe sem Jankó jegyzékeit, sem naplófeljegyzéseit, ennek következtében meghatározásai hiányosak, pontatlanok. A helyzetet tovább bonyolította a múzeum tárgyainak többszöri költözése, egyes tárgyakról a leltári számok elveszése, lekopása,

eltűnése. Emiatt kerülhetett 1988-ban ismételten beleltározásra, mint raktárrendezéskor előkerült anyag egy cseremisz áldozati tárgycsoport, melyről csak évekkel később és hosszas kutatómunka után derült ki számomra, hogy a Kuznyecov-gyűjtemény részei.

Kuznyecov 17 mari isten *itty*-jét kapta meg Kitjakban, ezek közül még életében átadott három tárgyegyüttest a kazányi egyetemi múzeumnak, ahonnan azok Berlinbe kerültek (Jankó János 2000). Így Kuznyecov csak 14 isten *itty*-jét adta át Jankó Jánosnak. Nekem viszont csak 13 isten leírását és tamgáját sikerült a kéziratban megtalálnom. Lehetséges, hogy egy leírás az évek során valahol elkallódott. A kéziratban szereplő 13 isten közül 11-hez sikerült a tárgyaik nagy részét megtalálnom, de teljes *itty*-nk csak három van. Az egyik, amelyet *Kugu-jumo*, a főisten kapott, a másik amelyet *Jumon-ava*, az istenek anyja, a főisten felesége részére készítettek és végül a harmadik, *Kava* istennő, azaz a sors istenasszonya *itty*-je.⁴

A mezei mariknál máig megmaradt az a szokás, hogy *itty*-kkel jelölik meg az egyes fákat a szent ligetben. Ahogy ősi vallásuk számos eleme, ezek is kiállták az idő próbáját. Nem tudta kitörölni őket a vallási gyakorlatból sem a kereszténység, sem a szovjet korszak. A mari szent ligetek, a bennük lévő tárgyakkal együtt mára elismert történelmi értéket képviselnek. Olyan kulturális-természeti emlékek, melyeket 1991 óta törvény véd. A szent ligetek vallási-kulturális zónának számítanak, és elnyerték a természetvédelmi területeknek kijáró státuszt, ahol tilos fakitermelést, vagy bármilyen egyéb munkát végezni.

Az évszázadokon keresztül háborítatlanul álló szent ligetek azért is különleges természetvédelmi területek, mert itt szinte háborítatlanul nőttek az őshonos fák, növények. Ezáltal a szent ligetek csaknem teljes mértékben megőrizték a tajgaövezet déli részére jellemző növényvilágot (Morohin 1994: 207). Segítségükkel nemcsak a nemzeti büszkeségüket veszített marik önérzete, de talán az az ökológiai egyensúly is helyreállítható, ami az utóbbi évszázad rablógazdálkodása miatt felborult ezen a vidéken.

Irodalom

JAKOVLEV 1887: Яковлев Г., Религиозные обряды черемис. Казань

JANKÓ JÁNOS 2000: Utazás osztjákföldre 1898. Néprajzi Múzeum, Budapest

KEREZSI Á. 2007: A Kuznyecov-gyűjtemény. Néprajzi Értesítő, 2006. LXXXVIII. 99–119.

KRJUKOVA 1951: Крюкова, Т. А.: Марьинская вышивка. Ленинград

KUZNYECOV 1879/a: Кузнецов, С. К., Четыре дня у черемис во время Сюрема. Известия Императорского Русского Географического Общества. Вып. 3. Санкт-Петербург, с. 1–30, 36–49.

KUZNYECOV 1879/b.: Кузнецов, С. К., Черемисское «Итты» Известия Императорского Русского Географического Общества. Вып. 3. Санкт-Петербург, с. 30–36.

KUZNYECOV 1879/c.: Кузнецов, С. К., Боги главные, обитающие по представлению черемис на небе. Известия Императорского Русского Географического Общества. Вып. 3. Санкт-Петербург, с. 49–51.

---

4 Ennek a következtetésnek a menetéről, az egyes állomásairól és buktatóiról a Néprajzi Értesítő 2007-ben megjelent, Kuznyecovról szóló cikkében olvashatnak.

- LEHTINEN, I. 2001.: A mari (cseremis) szórványok viseletének jellegzetességei. Népi Kultúra-Népi Társadalom XX. 75–97.
- MILLER 1791: Миллер, Г. Ф., Описание живущих в Казанской губернии языческих народов яко черемис, чуваш и вотяков. СПб.
- MOROHIN 1994: Морохин, Н. В., Марийские священные рощи и деревья Нижегородской области//Нижегородские марийцы. Йошкар-Ола
- RICKOV 1770: Рычков, Н. П., Журнал или дневные записки путешествия капитана Рычкова по разным провинциям Российского государства в 1769 и 1770 году. СПб.
- SZMIRNOV 1889: Смирнов, И. Н., Черемисы. Историко-этнографический очерк. ИОАИЭ, Казань
- ТОЙДЫБЕКОВА 2007: Тойдыбекова, Л. С., Марийская мифология. Йошкар-Ола
- VASZILJEV 1927: Васильев, В. М., Материалы для изучения верований и обрядов народа мари. Краснококшайск: Маробиздат.